مهاجرت معکوس: آغاز یک پدیده‌ی مهاجرتی؟

آسیه عباسی و حسن رنجی

مقدمه

مهاجرت به‌عنوان یک واقعه اجتماعی با بسیاری از مسائل فرهنگی، اقتصادی و ... در ارتباط بوده و حالتی تأثیرگذار و تأثیرپذیر با آنها را دارد. از آنجایی‌که مهاجرت محل زندگی مهاجران را تغییر می‌دهد، شناخت دقیق جریان‌های مهاجرت داخلی و همچنین برنامه‌ریزی در جهت این مهاجرت‌ها ضروری به نظر می‌رسد.

از دهه‌ی ۱۳۳۵-۱۳۴۵ تا کنون چند الگوی مهم مهاجرتی در کشور رخ داده است. بر اساس داده‌ها و مطالعات جمعیت‌شناسی، هرچند دهه‌ی ۱۳۳۵-۱۳۴۵ و دو دهه‌ی بعد از آن آغاز پدیده‌ی مهاجرت روستا به شهر و برهم‌خوردن توازن جمعیت شهر و روستا شد اما اوج پدیده‌ی مهاجرت در دهه‌ی ۱۳۷۵-۱۳۸۵ رخ داده است. هر چند در چندسال اخیر روند مهاجرت شتابان کند شده است اما هنوز نمی‌توان گفت مهاجرت در ایران به ثبات رسیده است[۱]. لذا باید الگوهای مهاجرتی را مطالعه و ویژگی مهاجران را بررسی کرد. هدف این مقاله، بررسی روند یکی از الگوهای مهاجرت با نام مهاجرت معکوس و شناسایی مقصد مهاجران از شهر به روستا است.

مهاجرت معکوس و روند آن در ایران

یکی از الگوهای مهم مهاجرتی، مهاجرت معکوس از شهر به روستا یا از شهرهای بزرگ به شهرهای کوچک هست. از این جهت به آن معکوس گفته می‌شود که خلاف الگوی غالب مهاجرت‌ها در چند دهه‌ی اخیر است. در این مقاله تنها جامعه‌ی مهاجران از شهر به روستا مورد توجه است. جدول ۱، نشان می‌دهد که نسبت مهاجران شهر به روستا در دهه‌ی ۱۳۷۵-۱۳۸۵، ۱۶/۵ درصد از کل جریان مهاجرت را به خود اختصاص داده اما در دوره‌ی پنج‌ساله‌ی ۱۳۸۵-۱۳۹۰، این درصد به ۱۳/۶ کاهش‌یافته است.

هرچند روند جریان مهاجرت معکوس از شهر به روستا، یک روند کاهشی است اما نمی‌توان گفت این جریان از بین رفته زیرا با توجه به مدت اقامت در آبادی پس از مهاجرت می‌توان دید که در ۱ سال قبل از سرشماری بیش‌ترین تعداد مهاجرت به آبادی رخ داده است. (شکل ۱) به عبارت دیگر موج جدید جریان مهاجرت معکوس در حال شکل‌گیری است.

اهمیت شکل‌گیری این موج، از آن جهت حائز اهمیت است که ورود مهاجران به معنای ورود فرهنگ‌ها، آداب و رسوم متفاوت و ورود سبک زندگی شهری به زندگی روستایی است. وقتی ساکنین شهری وارد منطقه‌ی روستایی می‌شوند، علاوه بر تغییر الگوی سنی و جنسی مقصد مهاجرت، الگوی معاشرتی و اجتماعی متفاوتی نیز با خود به همراه می‌آورند. به خصوص اگر مهاجرت معکوس در پی مهاجرت افراد متمول از نواحی شهری به روستایی به جهت رهایی از نواحی زیستی ناسالم باشد باعث ایجاد اختلاف طبقاتی بین ساکنین بومی و مهاجران می‌شود که به خودی خود می‌تواند قابل اهمیت و بررسی باشد.

جدول ۱ درصد مهاجران به تفکیک مبدا و مقصد مهاجرت از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰

مبدأ مهاجرت		مقصد مهاجرت	
		شهر	آبادی
۱۳۸۵-۱۳۷۵ (دوره‌ی ده ساله)	شهر	۵۲/۵۶	۱۶/۵۰
	آبادی	۱۹/۱۸	۸/۷۶
	خارج از کشور	۱/۶۳	۰/۵۱
	اظهارنشده	۰/۷۱	۰/۱۵
۱۳۹۰-۱۳۸۵ (دوره‌ی ۵ ساله)	شهر	۵۸/۸۸	۱۳/۶۵
	آبادی	۱۱/۸۴	۶/۶۶
	خارج از کشور	۱/۴۲	۰/۴۳
	اظهارنشده	۵/۵۸	۱/۵۳

مأخذ داده‌ها: سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

آسیه عباسی کارشناس آمارهای اقتصادی دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری مرکز آمار ایران است.

حسن رنجی معاون مدیر کل دفتر روش‌شناسی آماری طرح‌های نمونه‌گیری مرکز آمار ایران است.

◉ شناسایی مقصدهای مهاجرت معکوس

هدف این مقاله، علاوه بر تأکید به شکل‌گیری جریان مهاجرت معکوس، نگاه عمیق‌تر به مقصد مهاجران در این روند است. به این منظور، درصد مهاجرت‌های شهر به روستا، بین استانی و خارج استانی مورد بررسی قرار گرفت که نتیجه به صورت زیر است:

با نگاهی به توزیع جریان مهاجرت در میان استان‌های کشور مشاهده می‌کنیم ۵۹ درصد از حجم مهاجرت از شهر به روستا در داخل استان رخ می‌دهد که به عبارت دیگر، مسافت انتخاب شده‌ی ۵۹ درصد از مهاجرت‌ها کوتاه است. همچنین استان‌های مازندران، خراسان جنوبی و گیلان به ترتیب بیش‌ترین سهم در جابه‌جایی از شهر به روستا در داخل استان را داشته‌اند.

پس از استان تهران، که حجم قابل توجهی از مهاجرت‌ها به سمت آن به دلیل سر ریز شدن جمعیت به آبادی‌های اطراف و تأسیس منطقه‌ی صنعتی پرند است، ۳ استان شمالی کشور به ترتیب مازندران، گیلان و گلستان (۱۷ درصد) بیش‌ترین سهم در جذب مهاجران را داشته‌اند. این مسئله بسیار حائز اهمیت است زیرا با نگاهی به شکل زیر مشاهده می‌کنیم استان سمنان به دلیل نزدیکی به گلستان و همچنین استان‌های تهران و البرز به دلیل نزدیکی به استان‌های مازندارن و گیلان سهم قابل توجهی از مهاجران خود را به آبادی‌های این سه استان فرستاده‌اند. البته مهاجرت از سیستان و بلوچستان نیز به دلیل پیشینه حضور افراد بلوچ در گلستان قابل اهمیت است[۳].

همچنین شایان ذکر است، در بین استان‌های دیگر علت مهاجرت اغلب پیرامون مسائل شغلی است اما در ۳ استان گیلان، مازندران و گلستان، علت مهاجرت در مقایسه‌ی دلایل شغلی و مسکن مناسب‌تر بیش‌تر به

شکل ۱- تعداد مهاجران در روند مهاجرت معکوس از شهر به روستا بر حسب مدت اقامت در آبادی پس از مهاجرت

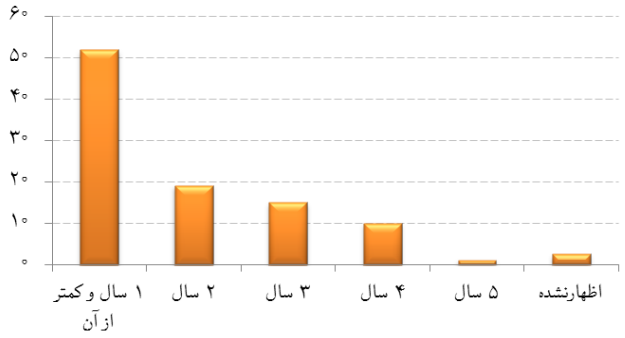

مأخذ داده‌ها: سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

سمت **مسکن مناسب‌تر** گرایش داشته است [۳].

بنا بر این، به طور خلاصه می‌توان گفت پیدایش موج جدید مهاجرت معکوس از شهر به روستا قابل چشم‌پوشی نیست. همچنین استان‌های شمالی کشور مقصد قابل توجهی از مهاجران هستند که می‌توانند در صورت افزایش این روند، به تغییرات زیست محیطی و اجتماعی این استان‌هامنجر شود.

منابع

۱. کیومرث ایراندوست، محمدحسین بوچانی، روح‌الله تولایی (۱۳۹۲). تحلیل دگرگونی الگوی مهاجر ت داخلی کشور با تأکید بر مهاجرت‌های شهری، مجله‌ی علمی-پژوهشی مطالعات شهری، شماره ۶، بهار ۱۳۹۲، صص ۱۱۸-۱۰۵

۲. سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰-مرکز آمار ایران.

۳. بررسی ویژگی‌های مهاجران در جریان مهاجرت معکوس، آسیه عباسی، حسن رنجی، همایش بین‌المللی «مهاجرت: الگوها، پیامدها و سیاست‌ها» (آبان ۱۳۹۴)

شکل ۲- درصد مهاجران در روند مهاجرت معکوس در شهر به روستا از ۱۰ استان منتخب کشور به تفکیک مقصد مهاجرت

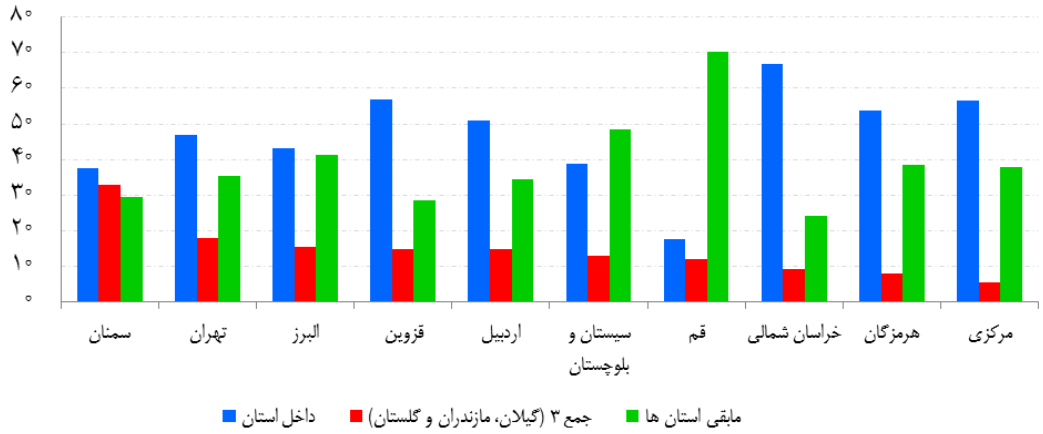

مأخذ داده‌ها: سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰